

ğini kabul eden, İbn Mes'ûd ve Übey b. Kâ'b'ın kıraatlerini vahye dayanmadıkları gerekçesiyle reddeden ve tertip ettikleri mushaflardan dolayı onların dalâlete düştüğünü ileri süren Dirâr, açık beyanlar şeklinde belirtilmeyip gönülde saklanan inkâra yönelik kanaatlerin de küfür teşkil edeceğini söylemiştir.

Dirâr, Hz. Ali ile Âişe ve taraftarları arasında cereyan eden Cemel Vak'ası hakkında, her iki gruba duyduğu yakınlıktan dolayı herhangi bir kanaat belirtmemiş, Ali ile Muâviye arasındaki mücadeleden Muâviye'yi hatalı bulmuş ve bu sebeple imâmetini kabul etmemiştir (Eş'arî, s. 457). Bu husus, onun Hz. Ali ile Muâviye'nin şiddetli taraftarlarının sergilediği tutumun aksine orta bir yol takip ettiğini gösterir. Ona göre imâmet Kureys'e ait bir hak değildir. Meselâ bir Kureyşli ile bir Nabatî imamlık için aday oldukları takdirde, ileride Allah'a karşı gelmesi durumunda gücü ve çevresi daha etkisiz ve iktidardan uzaklaştırılması daha kolay olacağı için Nabatî'nin seçilmesi daha uygundur.

Değişik gruplara mensup olmaları sebebiyle aynı fikirleri paylaşmayan birçok kimsenin Dirâr'a nisbet edildiği (Dirâriyye) ve onun düşüncelerinden etkilendiği bilinmektedir. Meselâ Hüseyin en-Neccâr, Bişr b. Gıyâs el-Merîsî'den ders okumuş bir Mürcîî olmasına rağmen Mürcie'ye karşı reddiyeler yazmış bulunan Dirâr'ın etkisinde kalmıştır. Hafs el-Ferd, Süfyân b. Sehtân ve Muhammed b. İsâ el-Bürgûs gibi çağında ün kazanmış kelâm âlimleri de Dirâr'ın öğrencileri arasında yer alır.

Dirâr'a izâfe edilen eserlerin adları, müellifin orta yolu takip eden bir kelâmcı olduğunu destekler mahiyettedir. Onun zenâdîka, ilk ihtilâlcî Şîî fırkalarından Mugirîyye ile Mansûriyye, Mürcie, Haşviyye, Müşebbihe vb. fırkaları reddeden eserlerinin adları kaynaklarda yer almakla birlikte bunların hiçbirisi günümüze kadar ulaşmamıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Kitâbü'r-Red 'ale'z-zenâdîka*, *Kitâbü'r-Red 'alâ cem'î'l-mülhidîn*, *Kitâb 'ale'l-Mürchie fi's-şefâ'a*, *Kitâbü'r-Red 'ale'l-Havâric*, *Kitâbü'r-Red 'ale'l-Vâkıfe ve'l-Cehmiyye ve'l-Ğaylâniyye*, *Kitâbü'r-Red 'ale'r-Râfıza ve'l-Haşviyye*, *Kitâbü't-Tevhîd*, *Kitâbü Tenâküzil-ğadîş*, *Kitâbü'l-İlm 'ale'n-nübüvve*, *Kitâbü İşbâtî'r-rusûl*, *Kitâbü Tefsîrî'l-Çur'ân* (diğer eserleri için bk. İbnü'n-Nedîm, s. 215).

BİBLİYOGRAFYA :

Hayyât, *el-İntişâr*, s. 98, 100; Eş'arî, *Maķâlât* (Ritter) s. 154, 166, 174, 216, 281-282, 305-306, 317-318, 328, 330, 339-340, 345, 360, 373, 407-408, 421, 457, 462, 487-488, 510, 594; Malatî, *et-Tenbîth ve'r-red*, s. 39; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 214-215; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, IV, 139; VI/2, s. 4; VIII, 4, 84; IX, 13; XI, 310; XIII, 6; XX/2, s. 199; a.mlf., *el-Muhtâf*, s. 158-159, 209, 408, 415, 454; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 213-215; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), II, 266, 359; III, 7, 81; IV, 152; V, 61, 69, 70, 193; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 90-91; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 328-329; Makrîzî, *el-Hîta*, II, 346; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 203; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fırlalı), Ankara 1981, s. 182, 183, 185, 186, 233, 237-246, 253, 255, 257, 258, 265-274, 309-312, 348; a.mlf., "The Origin of the Islamic Doctrine of Acquisition", *JRAS* (1943), s. 234-247; Nüveyhiz, *Mu'cemû'l-müfessirîn*, I, 237-238; Josef van Ess, "Dirâr b. 'Amr und die Cahmiya", *Isl.*, XLIII (1967), s. 241-279; XLIV (1968), s. 1-70; a.mlf., "Une Lecture à Rebours de l'histoire du Mu'tazilisme", *REL*, XLVI (1978), s. 163-240; a.mlf., "Dirâr b. 'Amr", *El'2 Suppl.* (İng.), s. 225-227; Michael Schwarz, "The Qādî Abdal-Ğabbar's Refutation of the Ash'arite Doctrine of Acquisition (Kasb)", *JOS*, VI (1976), s. 239-240; A. K. Tuft, "The Ru'ya Controversy and the Interpretation of Qur'an Verse VII (al-A'râf) 43", *HI*, VI/3 (1983), s. 10; İlhan Kutluer, "Cevher", *DİA*, VII, 453.

MUSTAFA ÖZ

DIRÂR b. EZVER

(ضرار بن الأزور)

Ebü'l-Ezver Dirâr b. Mâlik
b. Evs el-Esedî
(ö. 13/634)

Şair ve cengâver sahâbî.

Ebü Bilâl künyesiyle de anılmaktadır. Babası "eğri boyunlu" anlamına gelen Ezver lakabıyla tanındığı için o da Dirâr b. Ezver diye şöhret bulmuştur. Bazı kaynaklarda adının Abd b. Ezver olduğu söylenmekteyse de Abd'in onun kardeşi olduğu anlaşılmaktadır. Dirâr Esedoğulları'nın zenginlerindendi. 1000 devesi ve bunları güden birkaç çobanı vardı. Kabilesinden bir heyetle birlikte 9 (630) yılında Medine'ye gitti. Resûl-i Ekrem'den izin alarak huzurunda "Lâmiyye" kasideğini okudu. Bu kasidede içki, kumar, eğlence gibi zevk vasıtalarını, hatta ailesini ve bütün servetini terkederek Hz. Peygamber'in yanında müşriklere karşı savaşılmaya geldiğini, bu alışverişe zararlı çıkmamayı ümit ettiğini ifade ediyordu. Hz. Peygamber kasideyi dinledikten sonra ona kârlı bir alışveriş yaptığını söyledi.

Hz. Peygamber Dirâr'ı, Benî Esed kabilesinin bir kolu olan Benî Saydâ'ya ve Benî Düel'in (Benî Dîl) bir kısmına elçi olarak gönderdi. Esedoğulları'ndan Tuleyha b. Huveylid dinden dönerek peygamber olduğunu iddia ettiği zaman da Resûl-i Ekrem Dirâr'ı Benî Esed yöneticilerini yakından gözetlemekle görevlendirdi. Dirâr bu yöneticilerin Tuleyha'nın gücünden korktuklarını görünce Tuleyha'ya karşı harekete geçmek üzere kabiledaki müslümanları bir araya topladı. Fakat bu sırada Hz. Peygamber'in vefat haberi gelince yalnızca peygamber Tuleyha'nın etrafında toplananların sayısı hızla çoğaldı. Bunun üzerine Dirâr, Benî Esed'de görevli müslüman yöneticilerle birlikte Halife Hz. Ebû Bekir'in yanına döndü.

Dirâr yalnızca peygamberlerle yapılan savaşlarda ve çeşitli bölgelerin fethi sırasında Hâlid b. Velîd'in emrindeki orduda yer aldı ve onun Temîmoğulları üzerine gönderdiği birliklerden birine kumandanlık yaptı. Bu birlik, Benî Temîm'in zekât âmili olduğu halde Hz. Peygamber'in vefatından sonra zekât toplanmasına karşı çıkan Mâlik b. Nüveyre ve adamlarıyla çarpışarak hepsini esir aldı ve onları Medine'de bulunan Hâlid b. Velîd'e teslim etti. Dirâr b. Ezver başkumandanın emriyle Mâlik b. Nüveyre'nin boynunu vurdu. Yemâme Savaşı'nda (11/633) yine Hâlid b. Velîd'in emrinde büyük kahramanlıklar gösterdi. Dirâr b. Ezver'in çeşitli savaşlara katıldıktan sonra Ecnâdeyn Savaşı'nda (13/634) şehid düştüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Fırat nehri kıyısında bugünkü Necef'in bulunduğu Bânikyâ'daki çetin savaşta aldığı ağır yaranın ıstırabından bahseden bir şiiri de onun 13 yılında vefat ettiğini göstermektedir. Bazı rivayetlerde Dirâr'ın Yemâme'de iki bacağını kaybettiği, buna

Dirâr b. Ezver'in Dirâr köyünde bulunan bir mescid içindeki sandukası - Ürdün

rağmen dizleri üzerinde çarpışmaya devam ettiği ve düşman atlarının ayağı altında ezilerek şehid düştüğü kaydedilmektedir. Ancak Yemâme'de bu şekilde şehid düşen sahâbînin onun kardeşi Zeyd b. Ezver olduğu bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Taberî ise Dirâr'ın Hîre, Kâdisiye, Yermük, Şam ve Halep'in fethinde bulunduktan sonra 18 (639) yılında vefat ettiğini söylemekte, İbnü'l-Esîr gibi bazı tarihçiler de bu görüşü benimsemektedir. Dirâr b. Ezver'in mezarı Vâdilürdün'de Gûrûlbilevne bölgesindeki Dirâr köyünde küçük bir mescidin içinde bulunmaktadır.

Dirâr'ın Câhiliye devrinden itibaren ünü atı Muhabber'in sırtında çeşitli savaşlarda yiğitlikler gösterdiği ve katıldığı her savaş için bir şiir söylediği rivayet edilmekte, hayatına yer veren eserlerde şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Kendisi gibi cesur ve şair olan kız kardeşi Havle bint Ezver de Şam ve Mısır gibi ülkelerin fethinde bulunmuş ve bu savaşlar için şiirler söylemiştir.

Dirâr b. Ezver Hz. Peygamber'den iki hadis rivayet etmiştir. Bunlardan biri, Resûl-i Ekrem'in huzurunda kasidesini okuduğu zaman Hz. Peygamber'in ona iyi bir alışveriş yaptığını söylemesi, diğeri de Hz. Peygamber'e hediye olarak sunduğu süt devesini onun emriyle sağarken kendisine Resûl-i Ekrem'in, "Memeyi büsbütün kurutma!" diye ihtarda bulunmasıdır (*Müşned*, IV, 76, 311, 322, 339; *Dârimî*, "Eđâhî", 25).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, IV, 76, 311, 322, 339; *Dârimî*, "Eđâhî", 25; *Taberânî*, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Bağdad 1978-83, VIII, 294-297; *Hâkim*, *el-Müstedrek*, II, 63; III, 237-238, 620; *İbn Sa'd*, *et-Tabakât*, VI, 39; *Halife b. Hayyât*, *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 79, 286; *Buhârî*, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 338-339; *Belâzûrî*, *Fütûh* (Fayda), s. 143, 351, 370; *Taberî*, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; *İbn Hazm*, *Cevâmi'u's-sîre*, s. 313; *İbn Abdülber*, *el-İstî'âb*, II, 211-212; *İbnü'l-Esîr*, *Üsdü'l-gâbe*, III, 52-53, 513; *a.mlf.*, *el-Kâmil*, II, 343, 358, 367, 390, 392, 413, 429; *İbn Hallikân*, *Vefeyât*, VI, 14; *İbn Seyyidünnâs*, *Minehu'l-midağ* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1407/1987, s. 132-133; *Safedî*, *el-Vâfî*, XVI, 362-363; *İbn Kesîr*, *el-Bidâye*, bk. İndeks; *İbn Hudeyde*, *el-Mişbâhu'l-muğî ft küttâbî'n-nebi* (nşr. Muhammed Azîmüddîn), Beyrut 1405/1985, s. 217-220; *İbn Hacer*, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 481-483; IV, 386; *Sezgin*, *GAS*, II, 227-228; *Abdulazîz er-Rifâi*, *Dirâr b. el-Ezver*, Cidde 1398/1978; *Zuhûr Ahmed Ezher*, "Dirâr b. el-Ezver el-Esedî", *UDMİ*, XII, 303-305.

NEVZAT ÂŞIK

DIRÂR b. HATTÂB

(ضرار بن الخطاب)

Dirâr b. Hattâb b. Mirdâs el-Kureşî
(ö. 12/633 [?])

Şair sahâbî.

Babası Hattâb, Kureys kabilesinin bir kolu olan Benî Fihr'in reisiydi. Kendisi de Kureys'in en iyi şairi ve cengâverî sayılırdı. İslâmiyet'ten önce meydana gelen Ficâr Savaşı'nda Benî Fihr'in bayraktarlığını yapmıştı. Uhud, Hendek gibi muharebelerde müslümanlara karşı savaştı. Hendek Gazvesi'nde müslümanlar tarafından açılan hendeğin üzerinden atıyla atlayıp geçen dört kişiden biri de o idi. Mekke fethinde müslüman oldu.

Hâlid b. Velîd'in kardeşi Hişâm b. Velîd Devs kabilesinden birini öldürmüş, Dirâr bu kabileye gittiğinde Devsliler ona hücum ederek öldürülen adamın intikamını almak istemişlerdi. Zor durumda kalan Dirâr, Ümmü Cemîl adlı bir kadının evine sığınarak hayatını kurtarabilmişti. Bu olay üzerine "Ümmü Cemîl'den bile vefalı" sözleriyle şöhrete kavuşan kadın, hayatını kurtardığı Dirâr b. Hattâb'ın Hz. Ömer'in (Ömer b. Hattâb) kardeşi olduğunu zannederek Medine'ye gitmişti. Hz. Ömer, "Ben onun sadece din kardeşiyim. Kendisi gazidir. Onu nasıl himaye ettiğini biliyoruz" diyerek Ümmü Cemîl'e yardımında bulunmuştu.

Kureys'in en iyi şairi sayılan Dirâr'ın şiirlerinden 100 kadar beyit, çoğu İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde olmak üzere günümüze kadar gelmiştir. Hz. Ömer devrinde Hassân b. Sâbit'le karşılıklı şiir söyledikleri ve Hz. Ömer'in onun şiirlerinden hoşlandığı rivayet edilmektedir. Şairliği yanında nüktedan bir kişiliğe sahip olduğu da anlaşılmaktadır. İslâmiyet'i kabul etmeden önce müslümanlarla yaptıkları savaşlardan bahisle Hz. Ebû Bekir'e "Biz Kureys'e sizden faydalı olduk, çünkü biz onları cennete gönderdik, siz ise cehenneme" dediği bilinmektedir.

Hadis rivayet edip etmediği kesin olarak bilinmeyen Dirâr'ın Yemâme'de şehid düştüğü kabul edilmektedir. Ancak bu görüşü benimsemeyen Hatîb el-Bağdâdî onun Medâin fethine katıldığını ve Dimaşk'ta yaşadığını söylemekte, fakat ne zaman öldüğünü zikretmemektedir. İbnü'l-Esîr ise bir taraftan 12'de (633) şehid olduğunu söylerken diğer taraftan 18 (639) yılına kadar çeşitli Irak şehirle-

rinin fethinde bulunduğunu kaydetmek suretiyle çelişkiye düşmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 410-415, 450-451; *İbn Sa'd*, *et-Tabakât*, V, 454; *Cümaî*, *Fuğlûşu'arâ*, I, 233, 243-244, 250-253; *Taberî*, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 360-361, 369, 573-574; *Ebû'l-Ferec el-İsfahânî*, *el-Eğânî*, IV, 140-141; *İbn Abdülber*, *el-İstî'âb*, II, 209-210; *Hatîb*, *Târîhu Bağdâd*, I, 200; *İbnü'l-Esîr*, *el-Kâmil*, II, 181, 390, 392, 418, 482, 508, 525, 530, 555; *İbn Seyyidünnâs*, *Minehu'l-midağ* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1407/1987, s. 132-135; *İbn Hacer*, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 483-485; *Ali Fehmi Câbic*, *Hüsnü's-sahâbe*, İstanbul 1324, I, 30-35; *Mehmed Zihni*, *Meşâhîrü'n-nisâ*, İstanbul 1294, I, 57; *Blachère*, *Târîhu'l-edeb*, s. 341; *Sezgin*, *GAS*, II, 281-282; "Dirâr b. al-Khattâb", *El²* (Fr.), II, 326.

M. YAŞAR KANDEMİR

DIRÂRİYYE

(الضارية)

Mu'tezile âlimlerinden

Dirâr b. Amr'ın

(ö. 200/815 [?])

görüşlerini benimseyenlere verilen ad

(bk. DIRÂR b. AMR).

DIRGÂM b. ÂMİR

(ضرغام بن عامر)

Fârisü'l-müslimîn Ebû'l-Eşbâl Dırgâm

b. Âmir b. Sevvâr el-Lahmî

(ö. 559/1164)

Fâtımî veziri, kumandan.

Hîre Lahmî hükümdarları ailesinden-dir. Kaynaklarda ilk defa 548 (1153) yılı olayları anlatılırken adı geçen Dırgâm, aralarında Üsâme b. Münkuz'ın da yer aldığı, müstakbel vezir Abbâs kumandasında Askalân'daki garnizonu Kahire'ye getirmek üzere görevlendirilen birlikte bulunuyordu.

Son büyük Fâtımî veziri olan Talâi' b. Rüzîk "Berkıyye" adıyla bir askerî sınıf meydana getirdi ve başına yakın adamlarından Emîr Dırgâm'ı kumandan tayin etti. Dırgâm aynı zamanda Talâi'in oğlu Rüzîk'in binicilik ve atıcılık hocasıydı. Bu alandaki maharetinden dolayı Talâi' tarafından kendisine "Fârisü'l-müslimîn" lakabı verilmişti. Dırgâm'ın kumandasında Muharrem 553'te (Şubat 1158) Kudûs Haçlı Krallığı'na karşı gönderilen 4000 kişilik bir ordu, 15 Safer 553 tarihinde (18 Mart 1158) Filistin'de Haçlılar'a karşı zafer kazandı. Ertesi yıl vezirin oğlu Rüzîk ile beraber, Yukarı Mısır'da isyan eden Behrâm'a karşı gönderildiler